

ВІДГУК

офіційного опонента

**на дисертацію Лотоцької Олени Володимирівни
«Технологічні основи реставрації алебастрових виробів в архітектурі та
мистецтві»**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 023 – образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація

Актуальність теми дисертаційної роботи

Вивчення художніх творів з алебастру, виконаних на західноукраїнських землях будівничими та скульпторами вже понад століття є предметом наукової рефлексії, переважно мистецтвознавчої. Однак у ракурсі методології реставрації ця проблематика ще не отримала належної уваги у вітчизняній науці. Стан збереження цінних пам'яток, необхідність їх нагального, але науково правильного порятунку, відстоювання їх автентичності роблять дуже актуальними обрані напрямки даного дослідження. Слід віддати належне О. В. Лотоцькій за влучність у виборі теми і зверненні до вирішення проблеми крізь призму аналізу технології алебастрового виробництва та лабораторних обстежень. Обрана для дослідження тема, безперечно, є новою та оригінальною.

Викладені аргументи переконують в актуальності та своєчасності дисертаційного дослідження О. В. Лотоцької, предметом якого обрано художні особливості, фізико-хімічні властивості, техніки та технології оброблення, умови зберігання, причини та наслідки руйнування, матеріали для реставрації алебастрових виробів в архітектурі та мистецтві.

Наукова новизна одержаних результатів

Оцінюючи найважливіші здобутки винесеного на захист дисертаційного дослідження, варто вказати на наступні найсуттєвіші результати, що мають вагому наукову новизну.

– Дисертанткою залучено досить широке коло джерел, зарубіжної наукової літератури, аналізуються й вперше вводяться до наукового обігу всебічно вивчені у ході реставрації твори, зокрема, з фондів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника та Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України.

– Визначено основні сфери застосування алебастру в архітектурі та мистецтві з XII ст. і до 30-х років XX ст.

– Охарактеризовано основні природні та антропогенні фактори, що впливають на стан збереженості алебастрових виробів, та встановлено наслідки їхньої дії в різних умовах.

– Сформовано технологічний план розчистки, зміцнення і захисту алебастрових виробів в архітектурі та мистецтві, розроблено теоретичні моделі реставрації алебастрових виробів.

Вважаю, що елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Детальне ознайомлення з текстом дисертації О. В. Лотоцької дає підстави стверджувати, що підхід дисертантки до вивчення проблеми технології реставрації творів з алебастру характеризується фундаментальністю, ґрунтовністю дослідження. Варто підкреслити добру структурованість роботи, логічність викладу, якісне оформлення (за незначними винятками, про що буде сказано окремо) наукового апарату дисертації.

Слід відзначити обґрунтованість наведених дисертанткою висновків, які базуються на грамотному використанні як загальнонаукових методів (систематизації і класифікації матеріалів, індукції, аналізу і синтезу), так і спеціальних методів: натурних, камеральних, лабораторних та експериментальних досліджень.

Наукові положення, висновки і пропозиції дослідження сформульовані чітко, послідовно, є аргументованими і змістовними.

Справляє позитивне враження джерельна база роботи. Видання, включені до списку використаної літератури (у кількості 281 найменувань), свідчать про глибоке опрацювання проблеми, достатній рівень наукової підготовки авторки, її наукову зрілість. В якісно зроблених таблицях подані ілюстрації проаналізованих у дисертації творів, наводяться картограми й фотофіксації різних станів та елементів відреставрованих алебастрових виробів.

Крім опрацювання значної кількості джерел, візуального й лабораторного дослідження об'єктів достовірність одержаних результатів підтверджується актами їх впровадження – апробаціями на п'ятох міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях (їх перелік наведено у додатку А. 2).

Оцінка змісту та завершеності дисертації

У **вступі** чітко обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка відповідає темі дисертації, та конкретизується у завданнях, окреслено об'єкт та предмет роботи. Наведено часові й територіальні межі дослідження. Виникає запитання щодо верхньої часової грані, поданої як початок ХХ ст. (с. 23), авжеж у дисертації розглядаються численні облицювання вхідних просторів 30-х і навіть кінця 50-х років ХХ ст. (у Пороховій вежі). Далі у вступі логічно окреслено систему використаних в роботі дослідницьких методів, розкрито наукову новизну і

практичне значення роботи. Подано інформацію про апробації дослідження та публікації.

У першому розділі дисертаційної роботи **«Історіографія і джерела досліджень алебастрових виробів та їх реставрації в архітектурі і мистецтві»** авторка у чотирьох підрозділах охарактеризувала понятійно-термінологічний апарат і досвід реставрації алебастрових виробів, розкрила методи дослідження, проаналізувала наукові праці за темою роботи.

У висновках до першого розділу О. В. Лотоцька обґрунтувала, з чим ми погоджуємося, що у спеціалізованій науковій літературі досі не акцентувалась увага на сучасних принципах реставрації творів з алебастру (с. 42).

Огляд історіографії проблеми, на мою думку, можна було б доповнити ще низкою вагомих досліджень, в яких розглядались твори з алебастру, виконані на сучасній західноукраїнській території – монографією Володимира Антоновича Овсійчука «Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVII століття» (1985), книгою Юрія Смірнова про скульпторку Ядвігу Городиську (2005), каталогом виставки «Art Déco у Львові» (2001) та кандидатською дисертацією на цю тему (2006) авторства Анни Банцекової, статтями Анни Коржевої про меморіальну скульптуру XVI-XVII ст. (2018-2021). Більшої уваги заслуговують також численні публікації сучасних польських дослідників про алебастрову скульптуру XIII-XIX ст. на наших теренах.

У другому розділі **«Методика дослідження і технології реставрації алебастрових виробів в архітектурі та мистецтві»**, що складається з чотирьох підрозділів, дисертантка представила комплексну методику своєї праці. Відповідно до поставлених завдань дисертації було вибрано п'ять напрямів дослідження. Пошукувачка слушно сформувала методику з чотирьох етапів розвідок: натурних, камеральних, лабораторних та експериментальних. Запропонована Лотоцькою методика спрямована на вивчення художніх особливостей, фізико-хімічних властивостей, техніки та

технології обробки, причин і наслідків руйнування, матеріалів консервації алебастрових виробів в архітектурі та мистецтві, технології реставрації.

У третьому розділі **«Алебастр в архітектурі та мистецтві»**, що складається з трьох підрозділів, дисертантка розглянула розвиток алебастрового промислу на території сучасних Львівської та Івано-Франківської областей. На основі аналізу літературних джерел було опрацьовано техніки та технології обробки алебастру для різних типів алебастрових виробів, здійснено аналіз класифікації асортименту алебастрових виробів від XII до поч. XX ст. Вважаю, що правильними і логічними є висновки з дослідження здобувачки, що існували три основні напрями застосування алебастру в архітектурі: наповнювач до розчину, конструктивний та декоративний матеріал, а також п'ять в образотворчому й прикладному мистецтві: станкова скульптура, декоративна пластика, декоративно-ужиткова пластика, сакральні та монументальні об'єкти (с. 69).

У четвертому розділі **«Експериментальні і лабораторні дослідження»**, що складається з чотирьох підрозділів, пошукувачка на основі натурних обстежень ретельно проаналізувала ознаки пошкодження 40 алебастрових виробів, а також виконала лабораторний аналіз проб із семи об'єктів в архітектурі та мистецтві, що зберігалися у різних умовах. На основі отриманих даних були слушно встановлені основні ознаки руйнування – механічні, фізико-хімічні, біологічні – і фактори впливу на збереження алебастрових виробів у приміщенні та у відкритому просторі.

Правильним і влучним є висновок з дослідження здобувачки, що класифікація ознак руйнування дала змогу узагальнити основні фактори та наслідки їхнього впливу на стан збереженості алебастрових виробів: це антропогенні та природні чинники (с. 134-135).

У п'ятому розділі **«Рекомендації щодо реставрації виробів з алебастру»**, що складається з чотирьох підрозділів, дисертантка сформулировала загальні вказівки та вимоги до збереження алебастрових виробів, процесу

усунення забруднень, процесу зміцнення та захисту алебастрових виробів від впливу зовнішніх факторів.

Дисертантка логічно підсумовує, що запропоновані способи захисту алебастрових виробів потребують постійного технологічного контролю за процесом їх зміцнення на основі поданих рекомендацій (с. 187).

Висновки до кожного з п'яти розділів дисертації достовірні та обґрунтовані, підтверджуються опрацюванням значної кількості аналітичного матеріалу, визначаються науковою новизною. Завершується робота розгорнутими висновками, які впливають зі змісту роботи, є логічними, слугують віддзеркаленням основних результатів дослідження. Одним з найважливіших висновків є твердження дисертантки, що результати теоретичних і практичних розроблень свідчать про доцільність застосованої технології реставрації та продемонстровані на конкретних прикладах (с. 193).

Виходячи з аналізу основної частини дисертації, можемо підсумувати, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

На мій погляд, результати дисертаційного дослідження характеризуються теоретичною та практичною значущістю. Вони можуть бути використані:

- у навчальному процесі, а саме: у підготовці фахівців з реставрації творів мистецтва з каменю у вищих навчальних закладах;
- як фактографічна і теоретична база для створення відповідних розділів у навчально-методичних виданнях з реставрації;
- результати наукового дослідження будуть корисними як для фахівців-практиків у галузі реставрації, так і для теоретиків архітектури, образотворчого й ужиткового мистецтва, оскільки сприятимуть формуванню нових поглядів на технологію реставрації об'єктів з алебастру.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основні положення та висновки дисертації викладено у 7 наукових фахових виданнях, в т. ч у шести іноземних, з них у двох виданнях, що індексуються в наукометричній базі даних Скопус (їх перелік наведено в додатку А. 1).

Таке представлення результатів наукової роботи є достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідають вимогам Атестаційної колегії МОН України, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Зазначені публікації повною мірою висвітлюють головні наукові положення дисертації.

Основні положення дисертації були апробовані на п'ятьох міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Спрямованість наукових конференцій, де відбувалася апробація даної роботи, характер статей пошукувачки, в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, розкривають дослідницьку проблему реставрації творів з алебастру.

Загалом вважаю, що дисертація пройшла належну апробацію; вона є самостійною науковою працею, що має завершений характер, відзначається науковою новизною. Праця О. В. Лотоцької написана на належному науковому рівні.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, вважаю за необхідне зазначити певні дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи.

1. Розлого сформульовано, обґрунтовано і застосовано методику технологічного дослідження алебастрових творів у процесах реставрації. Фаховість пошукувачки у цій галузі не викликає сумнівів. Однак у першому підрозділі другого розділу було задекларовано застосування мистецтвознавчого аналізу, особливо атрибуції пам'яток (с. 47). Слід було очікувати цього у третьому підрозділі третього розділу, в якому розглядаються мистецькі вироби з алебастру, зокрема, об'ємна скульптура. Проте тут складається враження поспішного, сильно скороченого переліку об'єктів; цей підрозділ, як і перший параграф четвертого розділу (4.1.1. Стан збереженості алебастрових виробів в архітектурі та мистецтві) носять занадто описовий характер. Наприклад, цікаво було б побачити більш глибокий мистецтвознавчий аналіз фігури Богоматері св. Яцека з колекції львівського Музею історії релігії. Тим більше, що це О. Лотоцька частково зробила, але не в дисертації (с. 63, 87-88), а в своїй англійській статті у «Міжнародному журналі науки про реставрацію» (2019). Дисертантка могла б докладніше обґрунтувати свою позицію щодо автентичності, романської стилістики і датування «Гіацинтової мадонни» у дискусії з польськими вченими (крім Тадеуша Трайдоса і Божени Опілло-Налєпи це, зокрема, Войцех Пшибишевський і Марек Вальчак, автори статей про цю скульптуру, надрукованих у 2018 і 2019 роках) чи українськими дослідниками (крім Миколи Хмільовського, це Володимир Александрович та інші).

Це ж стосується й лише побіжно згаданого (на с. 63) подібного твору, датованого другою половиною XIV ст., з алебастру також неукраїнського походження – скульптури «Стражденний Христос», що нині знаходиться не в костелі Івана Хрестителя, а на експозиції палацу Потоцьких.

На с. 67 (іл. на с. 270) згадується «сандрик при вході з лівого боку у Домініканському соборі», це барельєф «Покладення до гробу» (перша половина XVII ст.), який навряд чи вирізьблений з алебастру; натомість не

згадано про вмурований також при вході дійсно алебастровий надгробок дитини кінця XVI ст.

Варто було б залучити більше мистецтвознавчих даних, у т ч. атрибуційних, з відомих на сьогодні джерел і при аналізі інших скульптур з алебастру – вівтаря фундації Яна Шольц-Вольфовича (недавно було знайдено його точне датування 1599 р.), надгробка Катерини Рамулт у Дрогобичі, двох (насправді п'ятьох) надгробків сплячих лицарів у Домініканському соборі (пошукувачка не пише про вже зроблену дослідниками їх ідентифікацію, датування й авторство), камінів у Будинку вчених і т. д. Мистецтвознавчий аналіз у дисертації місцями замінюється переважанням описовою, конспективною інформацією, яка до того ж повторюється.

2. У додатку Б. подано переліки алебастрових виробів в архітектурі, образотворчому та декоративно-прикладному мистецтві на сучасній західноукраїнській території. Пошукувачка зосередилась лише на частині таких творів, при цьому не завжди правильно зазначила їх датування, авторство, місцезнаходження чи навіть назву (саркофаг архієпископа Вижницького, правильно має бути Вижицького). Зокрема, з цього списку випали: колони Білого залу палацу Бєсядецьких на пл. Галицькій, 10 (Ф. Бауман, 1817), вестибюль Галицького намісництва (тепер Обласної адміністрації, Л. Марконі, 1879), амвон костелу в Стрию, Л. Марконі, 1888), медальйон з портретом А. Ротлендера-Роланда на личаківському гробівці (1893, різця Джакомо Дзаніні), фігури янголят у головному вівтарі львівського костелу св. Марії Магдалини різця Яніни Райхерт-Тот (1926), вівтарні скульптури та статуетки Ядвіги Городиської 1930-х рр. Шкода також, що поза увагою дисертантки залишились скульптурні твори з алебастру в збірці Львівської національної галереї мистецтв.

3. У списку використаної літератури має місце формальна невідповідність окремих бібліографічних посилань вимогам «Гарвардського стилю», зокрема, місцями неправильно подано назву публікації (поз. 44, 79,

96, 157, 177, 178, 221, 247), назву видавництва (поз. 127) й випуск чи том (поз. 53, 75, 105, 106). Зустрічається дублювання ідентичних публікацій (поз. 145 і 146, 177 і 178). Книги відомих вчених-геологів Львівського університету Лаврентія Кудріна (1966) і Євгена Лазаренка (1962), надруковані в оригіналах відповідно російською та українською мовами поставлені в списку чомусь як англомовні (поз. 78, 83). Це ж стосується й статті колективу авторів у журналі «Геологія і геохімія горючих копалин» 2004 року, яка насправді існує лише в україномовній версії (поз. 125).

4. У тексті роботи та в додатках зустрічається низка граматичних і орфографічних помилок.

Проте, загалом, зазначені дискусійні моменти та висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати. Дисертаційна робота О. Лотоцької характеризується єдністю змісту та стилю викладення наукових положень, достатнім теоретично-методичним рівнем, засвідчує статус її авторки як самостійного і сформованого науковця.

Загальний висновок

Дисертаційна робота на тему «Технологічні основи реставрації алебастрових виробів в архітектурі та мистецтві» виконана вперше і поглиблює існуючі знання у галузі реставрації.

Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримані нові науково встановлені та практично цінні результати, що вирішують важливі проблеми. Вони, зокрема, полягають в детальній розробці рекомендацій щодо збереження та реставрації алебастрових виробів.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях відповідають вимогам МОН України щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Вважаю, що дисертаційна робота на тему «Технологічні основи реставрації алебастрових виробів в архітектурі та мистецтві», представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає положенням чинного «Порядку присудження наукового ступеня доктора філософії», затвердженого постановами Кабінету Міністрів України, а її автор – Лотоцька Олена Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 023 – образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація.

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства,

доцент,

професор кафедри дизайну середовища

Львівської національної академії мистецтв

Ю. О. Бірюльов

